

ผนวก ก

ประวัติความเป็นมาของอาคารศาลากลาง

1) เหตุผลในการก่อสร้างอาคารศาลากลาง

จากการที่ประเทศไทยจำเป็นต้องทำสนธิสัญญาเบาว์ริง (Bowring treaty) กับทางสหราชอาณาจักร (ประเทศอังกฤษ) เนื่องจากถูกกดดันด้วยกำลังทางทหาร โดยเฉพาะการนำเรือปืนใหญ่เข้ามาปิดบริเวณปากอ่าวไทยในปี ค.ศ. 1855 (พ.ศ. 2398) ทั้งนี้เพื่อให้ประเทศต้องตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 จึงทรงตกลงทำสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ ทดแทนสนธิสัญญาระหว่างไทยกับฝรั่งเศสในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเนื้อหาของสนธิสัญญาระหว่างไทยกับอังกฤษ แบ่งออกเป็น 6 ข้อสำคัญ ได้แก่ (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และกัญญิกา ศรีอุดม, 2548)

1.1) คนในบังคับอังกฤษ มีสิทธิสภาพนอกอาณาเขต เมื่อทำความผิดไม่ต้องขึ้นศาลไทย แต่ให้ขึ้นศาลกงสุลอังกฤษ

1.2) คนในบังคับอังกฤษ มีสิทธิที่จะทำการค้าโดยเสรีทุกหัวเมืองชายทะเล และสามารถพักอาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ ได้เป็นการถาวร สามารถซื้อหา หรือเช่าสิ่งหาริมทรัพย์ในพื้นที่โดยรอบกรุงเทพฯ ในระยะห่างตั้งแต่ 200 เส้น หรือ 8 กิโลเมตร (1 เส้น เท่ากับ 40 เมตร) จากกำแพงพระนคร หรือ “ตั้งแต่กำแพงเมืองออกไป เดินด้วยกำลังเรือแจว เรือพายทาง 24 ชั่วโมง” ได้

1.3) การเก็บภาษีอากรแบบเดิมให้ยกเลิก และกำหนดภาษีขาเข้าและขาออก ดังนี้

1.3.1) ภาษีขาเข้ากำหนดแน่นอนไว้ที่ร้อยละ 3 (ร้อยละสาม) สำหรับสินค้าทุกประเภท ยกเว้นฝิ่น และเงินแท่ง ซึ่งปลอดภาษี

1.3.2) สินค้าขาออกจะถูกเก็บภาษีเพียงครั้งเท่านั้น

1.4) พ่อค้าอังกฤษได้รับอนุญาตให้ทำการซื้อและขายโดยตรงกับคนชาวสยาม ทั้งนี้โดยไม่มีการแทรกแซงจากบุคคลที่สามแต่อย่างใด

1.5) รัฐบาลสยามสงวนสิทธิ์ที่จะห้ามการส่งออก ข้าว เหลือ และปลา หากเห็นว่าสินค้านี้จะขาดแคลนได้

1.6) กำหนดให้มีมาตราที่ว่าด้วย a most-favored nation ซึ่งหมายถึง “ถ้าฝ่ายไทยยอมให้สิ่งใด ๆ แก่ชาติอื่น ๆ นอกจากหนังสือสัญญานี้ ก็จะต้องยอมให้อังกฤษ แลคนในบังคับอังกฤษ เหมือนกัน”

จากการทำสนธิสัญญาดังกล่าวทำให้ประเทศไทยต้องมีการปรับเปลี่ยนการจัดเก็บภาษีขึ้นใหม่ โดยแต่เดิมนั้นที่สำหรับจัดเก็บภาษี หรือโรงภาษีนั้นตั้งอยู่บริเวณปากคลองผดุงกรุงเกษม บริเวณท่าน้ำสี่พระยาในปัจจุบัน (บริเวณห้างริเวอร์ ซิตี้ในปัจจุบัน) ภายหลังจึงมีการปรับเปลี่ยนโยกย้ายมายังพื้นที่สุลกสถานในปัจจุบัน ด้วยเหตุผลด้านความเหมาะสม และเหตุผลด้านการเมือง

เหตุผลด้านความเหมาะสมนั้น การที่รัชกาลที่ 5 โปรดเกล้าฯ ให้ทำการย้ายโรงภาษีจากที่เดิมบริเวณปากคลองผดุงกรุงเกษม มาที่บริเวณพื้นที่ของสุลกสถานในปัจจุบัน ทั้งนี้เพื่อให้สะดวกในการจอดเรือสินค้า เพื่อการจัดเก็บภาษี ซึ่งในส่วนของพื้นที่สุลกสถานนั้นมีที่ตั้งอยู่ในเขตบางรัก ซึ่งเป็นบริเวณนอกเขตพื้นที่ชั้นนอกของพระนคร (นอกแนวคลองผดุงกรุงเกษม) ทั้งยังมีถนนเจริญกรุงซึ่งเป็นถนนสายแรกของไทยตัดผ่าน ทำให้ย่านดังกล่าวเป็นที่พักอาศัยของชาวต่างประเทศจำนวนมาก จึงเหมาะสมที่จะใช้เป็นที่ตั้งของที่ทำการจัดเก็บภาษี (โรงภาษี) โดยปัจจุบันยังคงหลงเหลือหลักฐานที่เป็นอาคารเก่าของต่างชาติจำนวนมากในย่านนี้ แบ่งออกเป็น

(1) อาคารประเภทส่วนราชการของต่างชาติ เช่น อาคารสถานทูตโปรตุเกส อังกฤษ (ภายหลังจึงย้ายไปที่บริเวณที่ดินของนายเลิศ เพลินจิต) และฝรั่งเศส

(2) บริษัทห้างร้านต่างชาติ เช่น บริษัทอีสต์เอเซียติก (East Asiatic) และห้างสิงโต Falck & Beidek (ปัจจุบัน คือ ห้างสรรพสินค้า โอ บี เฟลส) เป็นต้น

ส่วนในด้านเหตุผลทางการเมืองนั้น การย้ายมาอยู่ในทำเลที่ตั้งใหม่เช่นในปัจจุบัน จะขนานบ้างไปด้วยสถานทูตของอังกฤษ และฝรั่งเศส ซึ่งถือเป็น 2 มหาอำนาจในการล่าอาณานิคมในขณะนั้น ก็ถือเป็นการคอยสอดส่องพฤติกรรมของทั้ง 2 ประเทศไปในตัวด้วย

2) ประวัติการก่อสร้างอาคารสุลกสถาน

ในราว พ.ศ. 2427 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ได้โปรดเกล้าฯ ให้พระยาภาสกรวงศ์ (พร บุญนาท ภายหลังเป็นเจ้าพระยาภาสกรวงศ์) ผู้ดูแลการศุลกากรในขณะนั้น ทำการจัดการเก็บภาษีต่าง ๆ ให้เรียบร้อย เนื่องจากช่วงนั้นมีปัญหาในเรื่องของการจัดเก็บภาษีได้ไม่ทั่วถึง และปัญหาของสินค้าหนีภาษี พระยาภาสกรวงศ์จึงกราบบังคมทูลเสนอให้ทางการสร้างโรงภาษี หรือ สุลกสถานขึ้นมาใหม่แทนที่เดิมซึ่งมีขนาดคับแคบ มีที่จอดเรือกำปั่นได้เพียงลำเดียว โดยเลือกพื้นที่บริเวณบ้านของพระยาอาหารบริรักษ์ (นุด บุญหลง) ดังปรากฏในหนังสือกราบบังคมทูลของพระยาภาสกรวงศ์ ลงวันที่ 23 มิถุนายน พ.ศ. 2427 ความว่า

“ข้าพระพุทธเจ้าจึงเห็นด้วยเกล้าฯว่าเป็นสิ่งที่สำคัญที่หนึ่ง ซึ่งจะต้องมีโรงภาษีให้เพียงพอ สมกับความต้องการที่จะระบผู้อำพรางภาษีในทันทีซึ่งจะได้ แต่โรงภาษีเข้าที่จะทำขึ้นใหม่นี้ ข้าพระพุทธเจ้ามิได้คิดจะเดินตามที่เคยกันว่า อิศฺปนโปลิซีหามีได้ แต่เป็นการจำเป็นจะต้องมีโดยแท้ เพราะโรงภาษีเข้าขาออกนี้ เป็นที่ต้องตาของคณูโรปที่จะดูเมื่อแรกเข้ามาถึงอย่างหนึ่งผลประโยชน์แผ่นดินก็เกิดจากที่นี่มากทั้งเป็นการรักษาบ้านเมืองด้วย...ข้าพระพุทธเจ้าให้มิสเตอร์แกรซีเขียนอย่างละเอียดและเทศิเมต ประมาณราคาทุลเกล้าถวาย ขอรับพระราชทานพระบรมราชานุญาตทำศุลกสถาน แก่ของเก่าเข้าหาให้ภอกับพื้นที่ที่มีอยู่ เมื่อการภาษีเข้าขาออกนี้เจริญต่อไป จึงค่อยเขยิบออกไปตามต้องการ”

แบบโรงภาษีที่แกรซีออกแบบในช่วงแรกราวปี พ.ศ. 2427 นั้น ประกอบด้วยอาคารใหม่ 2 หลัง ลักษณะเป็นตึกสองชั้นแบบนีโอคลาสสิก ผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า วางท่ามุมฉากกับแม่น้ำ โดยสร้างโอบล้อมบ้านเดิมของพระยาอาหารบริรักษ์ซึ่งเป็นตึกแบบจีน และให้อาคารด้านทิศเหนือ (อาคารปีกขวาของกลุ่มอาคารศุลกสถานในปัจจุบัน) เป็นที่ทำการภาษีเข้า และขาออก ส่วนอาคารด้านทิศใต้ (อาคารปีกซ้ายของกลุ่มอาคารศุลกสถานในปัจจุบัน) เป็นที่ทำการภาษีข้าว และที่ทำการไปรษณีย์ โดยนอกเหนือจากอาคาร 2 หลังนี้แล้ว ยังมีอาคารประกอบอื่น ๆ อีกมาก ทั้งที่สร้างขึ้นใหม่ และที่ซ่อมแปลงจากของเดิม รวมค่าก่อสร้างทั้งสิ้น 1,109 ชั่ง (88,720 บาท)

เมื่อมีแบบและการประเมินราคาค่าก่อสร้างศุลกสถานแล้วพระยาภาสกรวงศ์จึงได้ให้ผู้รับเหมาทั้งฝรั่งและไทยในพระนครมาเสนอราคาประมูลโครงการแข่งกัน ซึ่งแกรซีก็ได้รับทำโครงการนี้ โดยสัญญาว่าจะให้การก่อสร้างส่วนที่ทำการทั้งหมดแล้วเสร็จใน 6 เดือน และส่วนที่เหลือจะให้แล้วเสร็จภายใน 8 เดือน

หลังจากนั้นสันนิษฐานว่า ในราว พ.ศ. 2430 คงจะมีการรื้อโรงภาษีเก่าที่เป็นตึกแบบจีนออก แล้วสร้างอาคารแบบนีโอคลาสสิก (หรือ นีโอปัลลาเดียน) ขนาดใหญ่ขึ้นแทน อาคารดังกล่าวมีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ยาวขนานกับแม่น้ำ สูงสามชั้นตรงกลางทำเป็นมุขทางเข้าสูงสี่ชั้น หลังคาจั่วแบน ประดับด้วยนาฬิกาเรือนใหญ่ที่กลางหน้าบัน ด้านหลังต่อมุขบันไดสำหรับเชื่อมอาคารทั้งสี่ชั้น ส่วนปีกทั้งสองของอาคารมีผังแบ่งออกได้เป็นสองส่วน คือ ส่วนทางเดินยาวด้านตะวันตก(ด้านแม่น้ำ) และส่วนห้องทำงานต่าง ๆ ด้านตะวันออก

โครงสร้างอาคาร เป็นโครงสร้างแบบผนังรับน้ำหนัก ด้านแม่น้ำชั้นล่างทำช่องเปิดประตูหน้าต่างเป็นช่องสี่เหลี่ยม มีบัวทับหลังปูนปั้น ชั้นสองและชั้นสามทำช่องหน้าต่างโค้งสลับกับเสาอิงปูนปั้นตลอดความยาวอาคาร มีลวดบัวปูนปั้นประดับคล้ายกับโรงทหารม้า เฉพาะส่วน

มุขด้านหน้าทำแผงหน้าต่างสูงเพื่อให้แสงสว่างแก่โถงภายใน หลังคาจั่วไม่มีชายคา โครงสร้างหลังคาไม่มุงกระเบื้องจันทันหลัง

ส่วนอาคารที่ทำการภาชีขาเข้าขาออกและที่ทำการภาชีข้าวนั้นเป็นอาคารสองชั้น ผนังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าวางทำมุมฉากกับแม่น้ำ เป็นขอบเขตให้กับลานหน้าศาลกสถาน เมื่อแรกสร้างนั้นคงเป็นอาคารโครงสร้างผนังรับน้ำหนัก ผนังเจาะช่องเปิดหน้าต่างมีกรอบโค้ง สลับกับเสาอิงปูนปั้น หลังคาจั่วแบนไม่มีชายคา มุงกระเบื้องจันทัน เช่นเดียวกับอาคารศาลกสถาน (พีรศรี โกวาทอง, 2548)

3) ความสำคัญของอาคารศาลกสถานในหน้าประวัติศาสตร์

อาคารศาลกสถานนั้นเป็นอาคารที่มีขนาดใหญ่และงดงามมากในสมัยดังกล่าว รวมทั้งการที่มีทำเลที่ตั้งอยู่ริมน้ำยิ่งช่วยส่งเสริมให้อาคารดูสวยงามกว่าเดิม ดังมีบันทึกที่บรรยายถึงความงดงามทางสถาปัตยกรรมขอตัวอาคารศาลกสถานดังนี้

พระยาอนุমানราชธน นักคิดและนักเขียนชื่อดังของไทยในอดีต ซึ่งเคยรับราชการกรมศาลการทำงานเป็นอารักษ์ในอาคารศาลกสถานนี้ ได้เคยบันทึกเกี่ยวกับอาคารศาลกสถาน ความว่า

“.....สมัยนั้น (รัชกาลที่ 5) ถ้านั่งเรือไปตามแม่น้ำ จะปรากฏตัวตึกกรมศาลการตั้งตระหง่านเด่นเห็นได้แต่ไกล ด้วยเป็นตึกที่ตอนกลางสูงถึง 3 ชั้น ซึ่งในสมัยนั้นนอกจากกระทรวงกลาโหมแล้ว ดูเหมือนจะมีแต่ตึกกรมศาลการเท่านั้นที่เป็นตึกใหญ่ และสง่างาม ออกแบบเป็นชาวอิตาเลียน ชื่อกราซี.....” (มุสดี ทิพพัส, 2545, น.51)

นอกจากนี้ยังมีหลักฐานที่บันทึกถึงอาคารศาลกสถานในหนังสือ Bangkok Times Guide Book ตีพิมพ์เมื่อ ค.ศ. 1890 (พ.ศ. 2433) กล่าวชมอาคารศาลกสถาน ซึ่งเป็นอาคารสร้างใหม่ในสมัยนั้น ความว่า

“เป็นสถานที้งงดงามแห่งหนึ่งในบรรดาสถานที่ซึ่งสร้างขึ้นในกรุงเทพฯ ภายในระยะเวลาสิบปีที่ผ่านมา และตั้งอยู่ริมแม่น้ำ ในที่สง่าผ่าเผย เนื้อที่ซึ่งใช้เป็นท่าเรือ โกดังสินค้า ตัวตึกที่ทำการ และที่อยู่พนักงานที่เกี่ยวข้องกับศาลกสถานโดยตรง รวมประมาณ 3 - 4 ไร่ ที่ท่าเรือมีทางสำหรับขนถ่ายสินค้าจากเรือลำเลียง แม้เรือกลไฟใหญ่กินน้ำลึกก็เข้าเทียบท่ากลางถ่ายขนสินค้าได้ ตัวตึกใหญ่นั้น รูปทรงงดงามมี 3 ชั้น โดยมากใช้เป็นที่พักการของเจ้าพนักงานกรมเกษตร มีสะพานเชื่อมมายังที่ทำการศาลการด้านข้างซึ่งเป็นอาคารสองชั้น เป็นที่ทำการภาชีขาเข้าขาออก.....” (มุสดี ทิพพัส, 2545, น.52)

ภาพที่ ก.1

ทัศนียภาพอันงดงามของศาลกษัตริย์แม่น้ำเจ้าพระยาในอดีต

ที่มา: กรมธนารักษ์, 2548

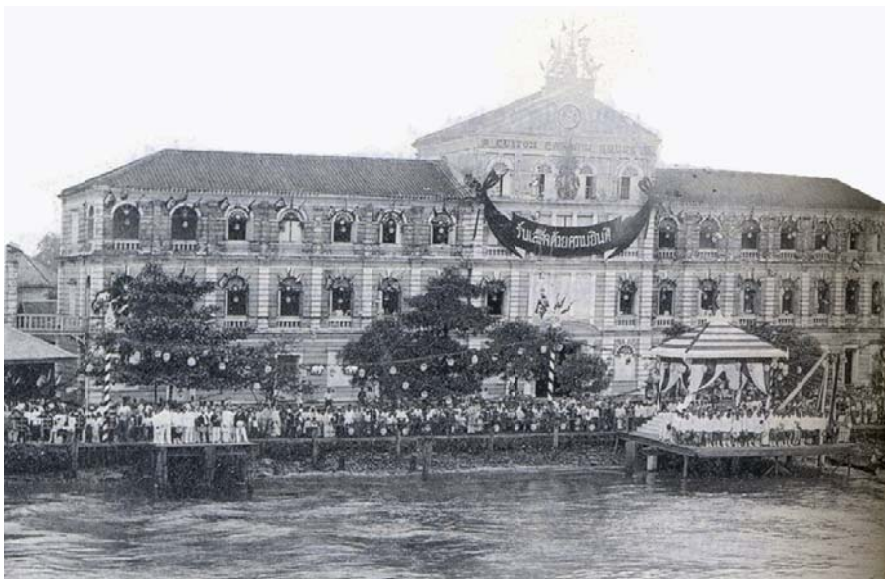
นอกจากความงดงามอันเป็นที่เลื่องลืออาคารศาลกษัตริย์ยังเป็นสถานที่ซึ่งเกี่ยวเนื่องกับบุคคลสำคัญของประเทศในสมัยนั้นจำนวนมาก กล่าวคือ อาคารแห่งนี้เคยถูกใช้เป็นที่จัดเลี้ยงรับรองถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 ในคราวเสด็จกลับจากการประพาสยุโรปครั้งที่ 1 ในปี พ.ศ. 2440 นอกจากนี้ยังเปิดให้ใช้เป็นสถานที่สำหรับจัดเลี้ยงต้อนรับของชาวต่างชาติในคราวครบรอบวันเฉลิมพระชนมพรรษาอีก 3 – 4 ครั้งด้วยกัน (มุสดี ทิพทัส, 2545, น.54)

อาคารส่วนจัดเลี้ยงนั้นอยู่บริเวณส่วนของห้องโถงชั้นที่ 3 ของอาคาร ซึ่งเมื่อวิเคราะห์จากผังอาคารเดิมแล้วสันนิษฐานว่าจะเป็นพื้นที่ในส่วนของปีกขวาของอาคารประธาน เนื่องจากเป็นห้องขนาดใหญ่ที่ไม่มีการกั้นผนังภายใน ส่วนรูปแบบของการตกแต่งในห้องดังกล่าวนั้นมีการบรรยายไว้ว่ามีการประดับด้วยกระจกเงาบานใหญ่ มีฉากเขียนรูปสีน้ำมัน และติดตั้งโคมระย้าแก้วยี่สิบติดกับเพดานห้องตามสมัยนิยม

นอกจากรัชกาลที่ 5 แล้ว อาคารนี้ยังเกี่ยวข้องกับนักการศึกษาที่สำคัญอีก 2 คน ได้แก่ เจ้าพระยาภาสกรวงศ์ (พร บุนนาค) กับพระยาอนุমানราชธนะ เป็นต้น

ภาพที่ ก.2

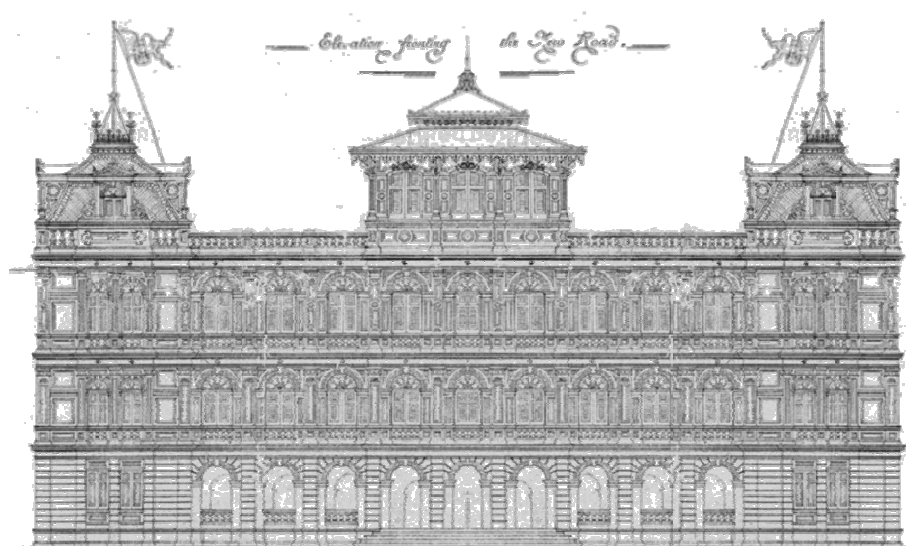
การประดับประดาแถบผ้า และธงชาติอาคารศุลกสถาน
เพื่อต้อนรับการเสด็จกลับของรัชกาลที่ 5

ที่มา: พีรศรี โปวาทอง, 2548 น. 46

ภาพที่ ก.3

ส่วนต่อเติมด้านหลังของอาคารศุลกสถาน ออกแบบโดยนายกราซี (ไม่ได้ก่อสร้างจริง)

ที่มา: พีรศรี โปวาทอง, 2548 น. 48

ภาพที่ ก.4

อาคารปีกซ้ายของกลุ่มอาคารศาลกษัตริย์เมื่อคราวถูกใช้เป็นที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข

ที่มา: พีรศรี โปวาทอง, 2548 น. 50

ภาพที่ ก.5

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ในคราวที่เสด็จทรงตรวจงานที่ศาลกษัตริย์

ที่มา: สมศรี สุขุมลันท์, 2549 น. 64

ภาพที่ ก.6

ภาพการรับศพทหารอิสลามที่ไปร่วมรบสงครามเกาหลีด้านหน้าของอาคารศาลากลาง

ที่มา: เสาวนีย์ จิตต์หมวด, 2547